

Vartosenos dažnumo įtaka lietuvių kalbos objekto raiškos taisyklingumui: rusakalbių gimnazistų atvejis

The Role of Frequency in Lithuanian Object Marking: A Case of Pupils Attending Russian High Schools

SOCIOLINGVISTIKA / SOCIOLINGUISTICS

Justina Bružaitė-Liseckienė

Vilniaus universitetas, Lietuva

<http://dx.doi.org/10.5755/j01.sal.0.36.24082>

Straipsnyje analizuojama, kaip taisyklingai rusiškų gimnazijų moksleiviai reiškia veiksmažodžio valdomą objektą ir kaip šios raiškos taisyklingumas susijęs su lietuvių kalbos veiksmažodžių ir linksnių vartosenos dažnumu. Straipsnyje aprašomame tyrime dalyvavo 78 trečios gimnazijos klasės moksleiviai, lankantys 4 skirtingas rusiškas gimnazijas Vilniuje. Duomenys rinkti pasitelkus paskatinto pakartojimo testą (Erlam 2006). Jame užkoduotos 28 konstrukcijos, kuriose veiksmažodis valdo pagrindinius (galininko ir kilmininko) ir periferinius (naudininko ir įnagininko) lietuvių kalbos linksnius. Remiantis vartojimu grįsta kalbos įsisavinimo teorija (angl. *Usage-Based Theory of Language Acquisition*), siekiama atsakyti į klausimą, ar dažnesnė objektą prisijungiančių veiksmažodžių ir objektą reiškiančių linksnių vartosena lemia taisyklingesnę rusakalbių moksleivių lietuvių kalbos objekto raišką. Tyrimo duomenys apdoroti R programa (R Core Team, 2013), o analizuoti pasitelkus *Stjudento t* statistinį kriterijų. Duomenų analizė atskleidė, kad tyrimo dalyviai objektą lietuvių kalba statistiškai reikšmingai taisyklingiau reiškė tada, kai jis buvo valdomas dažnesnės vartosenos veiksmažodžių. Taip pat rusiškų gimnazijų moksleiviai objektą su veiksmažodžiais, valdančiais pagrindinius lietuvių kalbos linksnius, reiškė taisyklingiau negu su veiksmažodžiais, valdančiais periferinius linksnius. Tyrimo išvadas riboja palyginti nedidelis tiriamųjų skaičius, o tyrimo duomenis reikėtų lyginti su spontaninio kalbėjimo ar laisvojo rašymo medžiaga.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: lietuvių kalba, negimtoji kalba, objekto raiška, linksnio valdymas, vartosenos dažnumas.

SAL 36/2020

Vartosenos dažnumo įtaka lietuvių kalbos objekto raiškos taisyklingumui: rusakalbių gimnazistų atvejis

Received 08/2019

Accepted 04/2020

Anotacija

Research Journal Studies
about Languages
No. 36/2020, pp. 97-116
ISSN 1648-2824 (print)
ISSN 2029-7203 (online)

DOI.org/10.5755/j01.sal.0.36.24082

Įvadas

Nelietuviškų mokyklų moksleivių lietuvių kalbos įsisavinimas ir raiška nėra plačiai tirti. Mokykloje vartojamų valstybinės ir gimtosios kalbų situaciją analizavo Loreta Vilkienė (2006), Vilija Salienė ir Vilkienė (2006). Taip pat nagrinėti ir su gimtakalbių gebėjimais lyginti nelietuviškų mokyklų moksleivių rašymo gebėjimai (Vilkienė, 2007). Bendrąjį lietuvių kalbos mokėjimo lygį ir jo sąsajas su kalbinėmis nuostatomis ir motyvacija mokyti lietuvių kalbos rusiškose ir lenkiškose gimnazijose tyrė VU Taikomosios kalbotyros instituto mokslininkų grupė (Vilkienė et al., 2019). Daugiau tyrimų, sutelktų į lietuvių kalbos mokėjimo, ypač gramatikos, aspektus nelietuviškose mokyklose, straipsnio autorei nėra žinoma. Vis dėlto nepaisant to, kad tautinių mažumų moksleiviai gyvena Lietuvoje ir nuo 2013 metų laiko tokį patį valstybinį lietuvių kalbos egzaminą kaip ir lietuviškų mokyklų moksleiviai, didelę dalį savo laiko mokykloje jie yra ugdomi būtent tautinės mažumos kalba, o, kaip teigia straipsnio autorės kalbinti mokytojai, lietuvių kalbos raiškos klausimai, su kuriais tenka dorotis nelietuviškų mokyklų moksleiviams, gerokai skiriasi nuo gimtakalbių. Apibendrintą lietuviškų ir nelietuviškų gimnazijų moksleivių lietuvių kalbos mokėjimo lygio skirtumą atskleidė ir jau minėtas Vilkienės et al. (2019) tyrimas. Todėl, straipsnio autorės nuomone, į nelietuviškų gimnazijų moksleivių lietuvių kalbos ypatumus verta žvelgti iš lietuvių kalbos kaip negimtosios įsisavinimo¹ perspektyvos.

Gramatikos įsisavinimas mokantis negimtosios kalbos yra sudėtinga užduotis ir nemenkas iššūkis (DeKeyser, 2005; Frishkoff et al., 2008). Mokydamiesi lietuvių kalbos kaip negimtosios tiek suaugusieji, tiek vaikai susiduria su gramatikos sunkumais. Kaip rodo Vilkienės (2019) atlikta lietuviškų, lenkiškų ir rusiškų gimnazijų moksleivių C testo atlikčių klaidų analizė, rusakalbiams gimnazistams lietuvių kalbos gramatikos raiška taip pat kelia sunkumų. Vienas iš kompleksinių gramatinės raiškos elementų lietuvių kalboje yra objekto raiška. Lietuvių kalbos veiksmažodžio valdomas objektas gali būti perteikiamas keturiais linksniais (Ambrazas, 1994; Ramonienė ir Pribušauskaitė, 2018), o aiškias taisykles, kada kurį linksnį reikėtų vartoti, išskyrus konkrečios veiksmažodinės konstrukcijos išmanymą, būtų sunku įvardyti. Stingant aiškių taisyklių, nurodančių, kurį linksnį valdo vienas ar kitas lietuvių kalbos veiksmažodis, kyla klausimas, kas nulemia objekto raiškos taisyklingumą lietuvių kaip negimtojoje kalboje. Į šią problemą straipsnyje žvelgiama iš vartojimu grįstos kalbos įsisavinimo teorijos (angl. *Usage-Based Theory of Language Acquisition*) perspektyvos, kai manoma, kad įsisavinamų konstrukcijų dažnumas negimtojoje kalboje lemia jų vartojimo taisyklingumą.

Šio straipsnio tikslas – atsakyti į klausimą, ar dažnesnė objektą prisijungiančių veiksmažodžių ir jų valdomų linksnių vartoseną lemia rusakalbių moksleivių lietuvių kalbos objekto raiškos taisyklingumą ir jeigu taip, kaip. Straipsnyje analizuojamos lietuvių kalbos veiksmažodžių ir objektų, reiškiamų galininko, kilmininko, naudininko ir įnagininko linksniais, konstrukcijos, vartojamos rusiškų gimnazijų trečių klasių moksleivių. Duomenys rinkti moksleiviams pateikus rašytinį paskatinto žodinio pakartojimo testo (Erlam, 2006) variantą (apie metodą plačiau žr. skyrių „Paskatinto žodinio pakartojimo testas (PŽPT)“). Teste buvo užkoduoti 28 veiksmažodžių valdomo objekto raiškos atvejai – pusė iš jų valdomi dažnesnės vartosenos veiksmažodžių, o kita pusė – retų lietuvių kalbos veiksmažodžių.

Duomenys buvo renkami 2019 m. kovo–balandžio mėnesiais keturiose Vilniaus rusiškose gimnazijose. Iš viso tyrime dalyvavo 78 trečių gimnazijų klasių moksleiviai, iš kurių 42 buvo merginos, o 36 – vaikinai. Mokinių amžius svyravo nuo 16 iki 18 m. (vidurkis – 17 m.). Testą atliko šešios grupės moksleivių. Visiems aplankytų gimnazijų moksleiviams buvo suteikta teisė atsakyti dalyvauti tyrime. Tyrimą mokykloje vykdė straipsnio autorė, padedama kolegės – VU Filologijos fakulteto doktorantės Danguolės Kotrynos Kapkanaitės. Tyrimo duome-

¹ Nors lietuvių kalbotyroje įprasta įsisavinimu vadinti vaikų gimtosios kalbos išmokimą, šiame straipsnyje, kaip ir daugelyje užsienio tyrimų, įsisavinimo (angl. *acquisition*) ir išmokimo (angl. *learning*) sąvokos vartojamos sinonimiškai (plg. Phakiti, 2014; Bybee, 2008 ir kt.).

nys straipsnyje analizuojami kiekybiniais metodais: duomenys apdoroti R programa (R Core Team, 2013), kalbinių vienetų dažnumo poveikis tiriamų konstrukcijų raiškos taisyklingumui tikrinamas naudojant Studento t kriterijų.

Aprašomo tyrimo teorinis pamatas – vartojimu grįsta kalbos įsisavinimo teorija (toliau – VGT) (angl. *Usage-Based Theory of Language Acquisition*). Ši teorija siūlo savitą požiūrį į kalbą ir žmogaus kalbinę kompetenciją. Svarbiausia teorijos mintis – individo kalbos vartojimo patirtis formuoja jo kalbos struktūrą.

VGT ištakos – funkcinės ir kognityvinės kalbotyros teorijos (Tomasello, 2005; Bybee, 2006a). Pirmą kartą kalbėdamas apie vartojimu grįstą modelį (angl. *usage-base model*) kognityvinės gramatikos kūrėjas Langackeris (1988) priešino jį su generatyvine gramatika. VGT nežiūri į kalbą kaip įgimtą mentalinę sistemą – kalbos taisyklių rinkinį. Kalba VGT šalininkų suprantama kaip komunikacinių intencijų raiškos ir supratimo būdas (Tomasello, 2005). Tai požiūris, priešingas generatyvinės gramatikos postuluojamoms idėjoms apie įgimtą kalbos sistemą, vidines kalbos schemas, nebūtinai susijusias su tikrąja kalbos vartoseną (plg. Chomsky, 1969, 1978). Iš funkcinės ir kognityvinės kalbotyros VGT pirmiausia perima požiūrį, kad kalba yra neatsiejama nuo reikšmės ir komunikacinės intencijos, o kiekvienas kalbos pavartojimo atvejis yra vertas lingvistinės analizės, nes būtent jis ir formuoja kalbos sistemą (plg. Croft ir Cruse, 2004).

Kognityvinės teorijos pagrindu VGT aiškinamas ir kalbos įsisavinimo procesas. Cituojant Bybee (2006a, p. 711), VGT požiūriu, bendrieji žmogaus kognityviniai gebėjimai veikia žmogaus kalbą. Šie gebėjimai leidžia kategorizuoti, rūšiuoti kalbinius vienetus, remiantis pavartojimo atvejų sutapimais, panašumais ir skirtumais. Šių procesų rezultatas išsaugomas atmintyje. Galiausiai žmogaus smegenyse suformuojama kognityvinė reprezentacija, kurią galima vadinti gramatika. Toji gramatika, nors dažnai abstrakti, yra labai glaudžiai susijusi su lingvistine kalbėtojo patirtimi. Taigi, kaip ir kognityvinėje prieigoje, VGT kalba neatsiejama nuo kitų kognityvinių gebėjimų – tai jie teikia galimybę išmokti ir vartoti kalbą.

VGT aiškina tiek gimtosios (K1), tiek negimtosios kalbos (K2) įsisavinimą. Nepaisant skirtingų aplinkybių, kurios supa įsisavinant K1 ir K2, šios teorijos požiūriu, gimtosios ir negimtosios kalbų mokymosi mechanizmai nesiskiria (Wulff, Ellis, 2018), taigi ir šiame straipsnyje šie mechanizmai aptariami kartu. Tiriant ir K1, ir K2 įsisavinimą kertiniais laikomi keli teorijos aspektai. Pirmiausia, pasak VGT, kalbą tiek vaikai, tiek suaugusieji įsisavina konstrukcijomis. VGT požiūriu mentalinė kalbos struktūra susideda iš įvairaus lygmens konstrukcijų, pradedant abstrakčiomis schemomis ir baigiant labai konkrečiais pasakymais, kaip ir pradedant ištisais pasakymais ir baigiant morfemomis ar fonemomis (Eskildsen, 2008; Hoffman ir Trousdale, 2013). Vartojimu grįstas modelis atsisako priešinti sintaksę (ar apskritai gramatiką) ir žodyną, kaip tai įprasta daryti jau minėtos generatyvinės gramatikos siūlomuose sintaksinės analizės modeliuose. Remiantis VGT, kalbančiojo atmintyje tiek leksinė, tiek gramatinė informacija yra saugomos drauge (Dabrowska, 2008; Langacker, 2009). Taigi kalbantysis įsisavindamas leksinį vienetą geba išsaugoti ir kontekstinę to vieneto informaciją. Įvairiais ryšiais susijusios ir susipynusios abstraktesnės ar konkretesnės schemos išsaugomos atmintyje.

Kadangi VGT aiškina kalbos įsisavinimą kaip kalbinės praktikos (tiek receptinės, tiek produkcinės) rezultatą, vienas iš svarbiausių kriterijų įsisavinant kalbą yra girdimų ir produkuojamų kalbinių vienetų ar struktūrų dažnumas. Kuo dažniau girdimi ir vartojami tam tikri K1 ir K2 elementai, tuo greičiau jie turėtų būti įsisavinami ir tuo taisyklingiau vartojami (Tomasello, 2005; Bybee, 2006b; Ellis, 2008; Blumenthal-Drame, 2012), tuo lengviau forma susiejama su kalbinių vienetų funkcija (Gettys et al., 2018). Pakartotinis vienetų kalbinių elementų vartojimas panašiose situacijose skatina vartojimo automatizaciją (Bybee, 2013), kalbinių schemų kūrimąsi

Vartojimu grįsta kalbos įsisavinimo teorija

kalbos vartotojų smegenyse. Kaip teigia Michaelas Tomasellas (2005) ir Joan Bybee (2008), naudodamasis atmintyje saugomomis konstrukcijų schemomis, tiek vaikas, įsisavinantis K1, tiek K2 mokinys geba jas pritaikyti ir naujuose kontekstuose. Kadangi dažnas konstrukcijas atmintis fiksuoja ir išsaugo lengviau, dažnumo kriterijus, remiantis VGT, yra vienas pagrindinių veiksmų, lemiančių skirtingų konstrukcijų įsisavinimą ir jų vartojimo sėkmę.

Vartosenos dažnumo įtakos K2 įsisavinimui tyrimų nėra gausu, tačiau jie labai reikalingi (plg. Gass ir Mackey 2002). Nepaisant to, kad įvardyti, kas kalboje yra dažna, o kas reta ne visada yra paprasta (pavyzdžiui, ne visi tos pačios kalbos tekstynai atskleidžia vienodus duomenis apie tai, kaip dažnai gimtakalbiai vartoja vienas ar kitas konstrukcijas (plg. Mellow 2006), iki šiol atlikti VGT paremti tyrimai rodo, kad kalbinių vienetų vartosenos dažnumo tendencijos atsispindi tiek K2 recepcijoje, tiek produkcijoje. Pavyzdžiui, anglų kaip K2 tyrimas parodė, kad dvylikametės ispanakalbės, kuri mokosi anglų kaip K2, šalutinių sakinių vartosenos ypatumai iš dalies atitinka anglų kalbos gimtakalbių šalutinių sakinių tipų vartosenos dažnumą (Mellow, 2006). Vokiečių kaip K2 tyrimas atskleidė, kad kuo dažniau tekste pasikartoja nauji žodžiai, tuo lengviau jie vėliau atpažįstami K2 mokinių, o kai kurių iš jų – ir praddami vartoti (Rott, 1999). Brazilų studentų anglų kaip K2 tekstų supratimo tyrimas taip pat parodė, kad dažniausių leksemų mokėjimas padeda gerai suprasti nesudėtingus tekstus (Martinez ir Murphy, 2011). Vartosenos dažnumas veikia ir K2 morfologijos įsisavinimą. Eksperimentų metodu įgyvendintas tyrimas (Gor ir Vdovina, 2010) atskleidė, kad rusų kaip K2 vartotojams, nesimokiusiems rusų kalbos pamokose, sekėsi tinkamai asmenuoti tik paties dažniausio asmenavimo tipo veiksmažodžius. Pastebėtina, kad VGT grįsti tyrimai taip pat rodo, kad vartosenos dažnumo poveikis K2 ryškėja augant K2 įvesčiai, taigi tik pradėjus mokytis kalbos, vartosenos dažnumo įtaka K2 nėra tokia ryški (plg. Whitford ir Titone, 2012; Crossley et al., 2014). Apibendrinus iki šiol atliktus VGT grįstus tyrimus pasakytina, kad šie tyrimai dar nepažymi visų kalbos elementų vartosenos dažnumo, taip pat esamų tyrimų nepakanka ir tvirtoms išvadoms apie vartosenos dažnumo įtaką K2 įsisavinimui daryti. Todėl šiame straipsnyje pristatomu tyrimu siekiama papildyti VGT grįstus tyrimus.

Straipsnyje aprašomame tyrime atsižvelgiama į VGT iškeliamus kertinius kalbos įsisavinimo aspektus. Pirmiausia, dėmesys sutelkiamas ne į paskirus kalbinius vienetus, bet į konstrukcijas su veiksmažodžių valdomu objektu ir jų raiškos taisyklumą. VGT aptariamas vartosenos dažnumo poveikis konstrukcijų įsisavinimo sėkmei leidžia kelti šias hipotezes: 1) dažniau lietuvių kalboje vartojamų veiksmažodžių su objektu konstrukcijos įsitvirtinusių tiriamųjų kalbinėje sistemoje sėkmingiau negu rečiau vartojamų veiksmažodžių, 2) objektą, reiškiama dažnesnės vartosenos linksniais, tiriamiesiems vartoti paprasčiau negu rečiau vartojamais linksniais reiškiama objektą.

Lietuvių kalbos veiksmažodžio ir objekto konstrukcijos

Gramatinis objektas pasaulio kalbose reiškiamas įvairiai. Objektą gali reikšti žodžių tvarka veiksmažodinėje konstrukcijoje, su objektu suderinto veiksmažodžio morfemos ar tam tikri linksniai (Onishi, 2001). Lietuvių kalboje objektą rodo gramatinis linksnis. Kaip ir kitose pasaulio kalbose ši raiška gali būti kanoninė ir nekanoninė.

Tipinis objektą rodantis linksnis lietuvių, kaip ir kitose pasaulio kalbose (Haspelmath, 2001; Crystal, 2008), yra galininkas. Tačiau be kanoninės raiškos kalboms būdinga objekto raiška ir kitais linksniais (Wiemer ir Bjarnadóttir, 2014). Lietuvių kalbos objektas dar gali būti reiškiamas kilmininku, naudininku ir įnagininku (Ambrazas, 1994). Dažnai šių linksnų reikalauja tam tikroms semantinėms grupėms galimi priskirti veiksmažodžiai (Dixon et al., 2001). Morfosintaksinės priklausomybės ryšys, pasireiškiantis veiksmažodžiui reikalaujant tam tikros objekto raiškos, lietuvių kalbotyroje vadinamas linksnio valdymu. (plg. Holvoet, 2010; Judžentis,

2012). Būtent veiksmažodžių valdomo objekto raiška ir yra analizuojama šiame straipsnyje.

Viena iš nekanoninės objekto raiškos galimybių lietuvių kalboje yra kilmininkas. Dažnai tokia raiška susijusi su semantika, pavyzdžiui, objektą gali rodyti neapibrėžto kiekio kilmininkas: (pvz., *padovanoti gėlių*) arba neiginio kilmininkas (pvz., *nemėgti šokolado*) (Ramonienė ir Pribušauskaitė, 2019; plg. Judžentis, 2012). Vis dėlto, kaip jau minėta, šiame tyrime dėmesys sutelkiamas į tuos atvejus, kuriais, nepaisant sakinio struktūros ar prisijungiamo objekto reikšmės, veiksmažodžiai visada vartojami su kilmininko linksniu – jį valdo. Lietuvių kalbos objekto kilmininką valdo kelios veiksmažodžių semantinės grupės: „norėjimą, siekimą, ieškojimą ir pan.“ reiškiantys veiksmažodžiai (pvz., *norėti šokolado; siekti išsilavinimo*); bijojimo, vengimo reikšmės veiksmažodžiai (pvz., *bijoti nesėkmės*), veiksmažodžiai, perteikiantys stokojimą, netektį (pvz., *stokoti maisto*), „didesnį veiksmo kiekį“ (pvz., *pikrauti saldainių*), „klausimą, prašymą“ (pvz., *prašyti kavos*) (Ambrazas, 1994, p. 510). Taigi kilmininko linksnio reikalauja nemaža grupė lietuvių kalbos veiksmažodžių.

Kaip jau buvo minėta, kaip ir galininkas bei kilmininkas, objektą perteikti gali ir naudininko linksnis. Lietuvių kalbos gramatikose neišskiriama, kokia semantinė grupė veiksmažodžių reikalauja naudininko linksniu reiškiamo objekto. Vis dėlto apžvelgiant „Dabartinėje Lietuvių kalbos gramatikoje“ (Ambrazas, 1994) pateikiamą naudininko linksnį valdančių veiksmažodžių sąrašą, galima daryti išvadą, kad tokie veiksmažodžiai yra susiję su teigiamu ar neigiamu veiksmu, nukreiptu į paskirus asmenis ar asmenų grupę (pvz., *dėkoti draugui; vadovauti universitetui; kenkti žmogui*). Vis dėlto naudininko linksnio reikalaujančių veiksmažodžių pastebėtina mažiau negu kilmininko linksnį prisijungiančių veiksmažodžių.

Dar vienas veiksmažodžio valdomas linksnis, galintis reikšti objektą – įnagininkas. Objekto įnagininką galima laikyti dvejomis. „Dabartinėje lietuvių kalbos gramatikoje“ skiriamas turinio ir instrumento objekto įnagininkas. Šiame tyrime telkiamas dėmesys į turinį, o ne instrumentą reiškiantį įnagininką, kadangi tik turinio įnagininkas „valdomas būtinai šio linksnio reikalaujančių veiksmažodžių“ (Ambrazas, 1994, p. 515). „Dabartinėje lietuvių kalbos gramatikoje“ šį linksnį valdančių veiksmažodžių sąrašas netrumpas ir suskirstytas į 7 grupes, pavyzdžiui, tokie veiksmažodžiai, kaip *didžiūotis, domėtis, džiaugtis, grožėtis* ir kt., priskiriami vienai grupei. Apibendrinant šią semantinę veiksmažodžių grupę galima teigti, kad objekto įnagininkas vartojamas su pasigėrėjimo kitais jausmą reiškiančiais veiksmažodžiais. Kiti veiksmažodžiai „Dabartinėje lietuvių kalbos gramatikoje“ taip pat skirstomi reikšminėmis grupėmis: požiūrį į kitą asmenį ar objektą perteikiančius veiksmažodžius *girtis, skųstis, pasitikėti* ir kt., išskirtinumą rodančius *įkyrėti, įgristi; skirtis, pasižymėti*; praktinę naudą reiškiančius *prekiauti, verstis, naudotis*; ligą, pvz., *susirgti, užsikrėsti*, ir kvapą perteikiančius, pvz., *kvėpėti, smirdėti*. Matyti, kad nemaža dalis įnagininko linksniu reiškiamą objektą prisijungiančių veiksmažodžių yra sangražiniai. Kadangi sangražiniai veiksmažodžiai yra intranzityviniai, jie negali prisijungti tiesioginio papildinio, todėl įvairiose kalbose sangražinių veiksmažodžių objektas reiškiamas prielinksninėmis konstrukcijomis arba netiesioginiu linksniu (Haspelmath, 2001). Lietuvių kalboje sangražiniai veiksmažodžiai gali valdyti įnagininko linksnį. Todėl galima teigti, kad ne tik semantiniai, bet ir kai kurie struktūriniai veiksmažodžio ypatumai lemia veiksmažodžio prisijungiamo objekto linksnį.

Taigi aprašomame tyrime analizuojama veiksmažodinių konstrukcijų su objektu, reiškiamu tiek kanoniškai, t. y. galininko linksniu, tiek nekanoniškai, t. y. kilmininko, naudininko ir įnagininko linksniais, vartosena. Remiantis jau aptartu VGT akcentuojamu formų vartosenos dažnumo kriterijumi, analizuojama, kiek rusakalbių moksleivių lietuvių kalbos objekto raiškos taisyklingumas priklauso nuo objekto linksnį valdančių veiksmažodžių vartosenos dažnumo. Be to, atliekant tyrimą tikrinama, kiek įtakos raiškos taisyklingumui daro objekto raiška vienais ar kitais linksniais.

Tiriamųjų grupės charakteristika

Kaip jau minėta įvade, straipsnyje aprašomame tyrime dalyvavo 78 Vilniaus rusiškų gimnazijų trečių klasių moksleiviai. Iš atsakymų į mokiniams pateiktos sociolingvistinės anketos klausimus paaiškėjo, kad daugelis jų (64 moksleiviai) savo gimtąją kalbą laiko rusų kalbą. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad 12 tiriamųjų savo gimtąją kalbą siejo su lietuvių kalba: 10 iš jų gimtosiomis laiko lietuvių ir rusų kalbas, o dar du nurodė, kad jų gimtoji kalba – lietuvių. Likusieji du moksleiviai savo gimtosiomis kalbomis laiko dvi – rusų ir lenkų bei rusų ir vietnamiečių kalbas. Taigi kyla klausimas, ar visiems tyrimo dalyviams lietuvių kalba yra negimtoji. Kaip apibrėžiama „Lingvodidaktikos terminų žodyne“ (Ramonienė ir kt., 2012), gimtoji kalba – tai „kalba, kuri įsisavinama ankstyvoje vaikystėje bendraujant su tėvais, artimais asmenimis, girdint ją artimiausioje aplinkoje“ (p. 55), o svetimoji arba negimtoji kalba – tai „kalba, kuri nėra asmens gimtoji kalba. Svetimoji kalba gali būti užsienio kalba ar tos pačios valstybės etninės grupės kalba“ (p. 193).

Iš apibrėžčių matyti, kad gimtoji kalba nuo negimtosios pirmiausia skiriasi tuo, kad ji yra įsisavinta ankstyvojoje vaikystėje. Kaip rodo tiriamųjų atsakymai į sociolingvistinį klausimą, visi moksleiviai išmoko rusų kalbos būtent šiuo amžiaus tarpsniu: 75 tyrimo dalyviai nurodė pradėję kalbėti rusiškai iki trejų metų, likusieji trys – iki penkerių. Tačiau 10 moksleivių teigė iki trejų metų pradėję kalbėti ir lietuviškai, dar 25 tiriamieji deklaravo pradėję kalbėti lietuviškai 4–5 metų. Taigi tvirtai galima teigti, kad 43 iš 78 tyrime dalyvavusių moksleivių lietuvių kalba yra negimtoji, tačiau likusieji 35 moksleiviai teigė lietuvių kalbos išmokę dar ankstyvojoje vaikystėje, todėl juos būtų galima laikyti dvikalbiais.

Vis dėlto pastebėtina, kad tik 1 vienas iš tiriamųjų, teigusiu, kad pradėjo kalbėti lietuviškai ankstyvojoje vaikystėje, nurodė lietuvių kalbą visada vartojantis namie ir ją kartu su rusų kalba laikantis kalba, kurią moka geriausiai. Tačiau taip pat pabrėžtina, kad, kaip rodo sociolingvistinio klausimyno atsakymų analizė, tarp tiriamųjų nebuvo nė vieno, kuris būtų deklaravęs, kad jo recepcinė ir produkcinė veikla lietuvių kalba būtų dažna visose gimtakalbiams tipiškosiose situacijose (tiriamųjų buvo klausta apie jų skaitymo, klausymo, bendravimo lietuvių kalba ir pan. įpročius). Taigi galima daryti išvadą, kad minėti tiriamieji nevartoja lietuvių kalbos visose gimtakalbiams tipiškosiose situacijose visu raiškos pločiu. Be to, jų lietuvių kalbos gebėjimai nėra lavinami tokiu pačiu mastu, kaip tai daroma lietuviškose mokyklose. Todėl šio straipsnio autorė mano, kad rusiškų gimnazijų moksleivių lietuvių kalbos objekto raiška gali būti analizuojama iš lietuvių kaip negimtosios kalbos perspektyvos.

Paskatinto žodinio pakartojimo testas

Siekiant iširti, kiek taisyklingai Vilniaus rusiškų gimnazijų 3 klasių moksleiviai vartoja veiksmažodinių konstrukcijų objektus, buvo atliktas tyrimas, kurio pagrindas – šio straipsnio autorės parengtas rašytinis paskatinto žodinio pakartojimo testo (angl. *Elicited Oral Imitation Test* (toliau – PŽPT) variantas. PŽPT jau nuo XX amžiaus devintojo dešimtmečio imtas taikyti testas, kai tiriamieji yra prašomi žodžiu pakartoti išgirstus sakinius. PŽPT naudojamas ne vienos kalbos įsisavinimo srities – vaikų kalbos įsisavinimo, neuropsichologiniuose ir negimtosios kalbos įsisavinimo – tyrimuose (Vinther, 2002; Hsieh ir Lee, 2014). Paprastai šis testas pasitelkiamas sintaksinių ir morfosintaksinių reiškinių vartosenai analizuoti (Hsieh ir Lee, 2014). Manoma, kad toks testas atskleidžia vidinę kalbėtojo gramatinę sistemą, automatizuotus kalbos procesus (Dinsmore, 2006; Suzuki ir Sunada, 2016). O ypač svarbu tiriant ne tai, kiek, pavyzdžiui, apie lietuvių kalbos konstrukcijas, kuriose veiksmažodis valdo konkretų objekto linksnį, asmuo žino, bet kaip tokias konstrukcijas geba vartoti.

Paskatinto žodinio pakartojimo testas, kai testuojamieji išgirdę frazę turi ją tiesiog pakartoti, yra susilaukęs ir nemažai kritikos, tačiau kiek modifikuotas jis aktyviai imtas taikyti tyrimuose XXI amžiuje. Naujoji paskatinto žodinio pakartojimo testo versija susitelkia į galimybę išprovokuoti

kuo natūralesnę tam tikrų kalbinių vienetų vartoseną. Pirmiausia naujasis PŽPT tiriamuosius skatina susitelkti ne į girdimų sakinių formą, o jų turinį (Erlam, 2009), o tai, kaip jau buvo minėta, labai svarbu norint tirti ne formaliąsias tiriamojo žinias apie kalbą, bet vidines gramatinės sistemos žinias. Šis naujas aspektas realizuojamas pasitelkus tokius sakinius, apie kuriuos tiriamieji galėtų turėti savo nuomonę, ir atsakymų lape, išgirdę teiginį, turėtų pažymėti, ar su juo sutinka, ar nesutinka, o galbūt dėl teiginio teisingumo (ne taisyklingumo) abejoja, ir tik tada tą sakinį pakartoti. Tokios aplinkybės sustiprina ne tik kalbėtojo dėmesio sutelkimą į girdimų sakinių turinį, bet ir sudaro sąlygas papildomai pauzei prieš tai, kai tiriamasis sakinį pakartoja. Kaip teigia Rosemary Erlam (2006, 2009), sakinio reikšmė įsimenama ilgiau negu jo forma, todėl tikimasi, kad tiriamieji, po teiginio išklausymo padarę pauzę, atmintyje pirmiausia išlaikys informaciją apie sakinio reikšmę, o ne apie nuskambėjusio teiginio formą. Tokiu būdu atlikdami PŽPT tiriamieji turėtų produkuoti formą, kuri jų įsisavinta, o ne išgirsta.

Ne mažiau svarbus ir kitas patobulinto PŽPT aspektas: tiriamieji girdi ir taisyklingų ir gramatiškai netaisyklingų sakinių. Jeigu tiriamasis išgirsta netaisyklingą sakinį ir jį geba pakartoti taisyklingai, tai rodo, kad jis ne mechaniškai kartoja sakinius, bet perleidžia juos per savo vidinę kalbos sistemą (Erlam, 2009). Dėl šios priežasties, manoma, kad testas gali atskleisti implicitines kalbėtojų žinias, kurios yra priešingos su sąmoningu kalbėtojo sprendimu, kokią žodžio formą ar sintaksinę struktūrą kalbant pasirinkti.

Galiausiai reikėtų pasakyti, kad kaip ir rodo paties testo pavadinimas (paskatintas žodinio pakartojimo testas), įprastai jį tiriamieji atlieka žodžiu. Vis dėlto esama ir testų, kuriuose išgirstas frazės tiriamieji turėjo pakartoti raštu (Vinther, 2002). Tokių atvejų, kiek žinoma straipsnio autorei, nėra daug. Tačiau rašytinis testo variantas turi ir savo pranašumą – vienu metu jį atlikti gali ne vienas tiriamasis. Dėl šios priežasties būtent tokia minėto testo alternatyva pasinaudota ir šiame tyrime. Kadangi tiriamieji stimulus kartuoja raštu, toliau PŽPT šiame straipsnyje vadinamas tiesiog paskatinto pakartojimo testu (toliau – PPT).

Trumpai tariant, PPT turi aiškių pranašumų tiriant morfosintaksinių struktūrų vartoseną, taigi ir lietuvių kalbos veiksmažodžių valdomų objektų linksnių raišką. Pirmiausia šis testas leidžia išprovokuoti norimų tirti formų ar struktūrų vartojimą, netgi jeigu spontaniškoje kalboje dėl konteksto ar ribotų žinių kalbėtojas galėtų jų išvengti (Schimke, 2011). Be to, taikant kompiuterinę PŽPT versiją ar rašytinį PPT, vienu metu galima iširti nemažą grupę žmonių. Taip pat labai svarbu, kad vertinant tokių testų atliktis galima pasitelkti aiškius vertinimo kriterijus (Graham et al., 2008). Visi šie testo aspektai palengvina tyrimo tikslo siekimą.

Aptartasis PPT buvo pritaikytas aprašomame tyrime. Straipsnio autorės buvo sudarytas testas, kuriame buvo užkoduota būtent lietuvių kalbos veiksmažodžių valdomų objektų raiška. Testą sudaro 28 autorės sukurti, savo turiniu moksleivių gyvenimo aktualijas galimai atspindintys sakiniai, kuriuose yra 28 veiksmažodinės konstrukcijos (veiksmažodis + objektas), į kurias sutelkiamas tyrimo dėmesys. Pusė testo konstrukcijų vartojamos su dažnesnės vartosenos veiksmažodžiais, kita pusė – su retesnės. Veiksmažodžių, kurie įtraukti į tyrimą, dažnumas buvo tikrinamas Andriaus Utkos „Dažniniame rašytinės lietuvių kalbos žodyne“, sudarytame „1 milijono žodžių morfologiškai anotuoto tekstyno pagrindu“ (Utko, 2009). Kadangi minėtas dažninis žodynas parengtas palyginti nedidelio (vieno milijono žodžių) tekstyno pagrindu, dažnesniais veiksmažodžiais šio straipsnio autorės laikyti tie veiksmažodžiai, kurių kaitybinės formos tekstyne vartojamos bent jau 100 kartų dažnumu, išskyrus kelis naudininko ir įnagininko linksnius valdančius veiksmažodžius – *domėtis* (dažnumas – 87), *prieštarauti* (74), *skambinti* (67)². Re-

PPT lietuvių kalbos objekto raiškai tirti

² Tokia dažnumo išlyga šiems veiksmažodžiams daroma dėl gana negausios grupės veiksmažodžių, prisijungiančių objektus, reiškiamus naudininko arba įnagininko linksniais.

tesnės vartosenos veiksmažodžiais šiame tyrime buvo laikomi tie, kurių dažnumas minėtame žodyne siekia nuo 1 iki 25 pavartojimo atvejų.

Kaip jau buvo minėta, aprašomame tyrime dėmesys sutelkiamas į keturiais lietuvių kalbos linksniais reiškiamus veiksmažodžio objektus. Galininko ir kilmininko linksniais reiškiamus objektus prisijungiančių veiksmažodžių pateikta po 8 (4 dažnesnės ir 4 retesnės vartosenos veiksmažodžius), o naudininko ir įnagininko linksnius valdančių veiksmažodžių – po 6 (3 dažnesnės ir 3 retesnės vartosenos veiksmažodžius)³. Visos tirtos konstrukcijos pateikiamos 1 lentelėje.

1 lentelė

Tiriamos konstrukcijos⁴

Konstrukcijos su dažnesnės vartosenos veiksmažodžiais	Konstrukcijos su retesnės vartosenos veiksmažodžiais
Objekto raiška galininku	
<i>supranta meną; pradeda rytą; organizuoja susitikimą, gerbia merą</i>	<i>treniruoja protą; liaupsina vaiką; peikia jaunimą; pradžiugina gydytoją</i>
Objekto raiška kilmininku	
<i>laukia sniego; nori bendravimo; bijo vadovo; prašo remonto</i>	<i>stokoja maisto; gaili laiko; trūksta teisingumo; stinga tikslo</i>
Objekto raiška naudininku	
<i>prieštarauja mokytojui; tenka prezidentui; skambina draugui</i>	<i>kenkia protui; nuolaidžiauja vaikui; keršija draugui</i>
Objekto raiška įnagininku	
<i>domisi menu; naudojami biudžetu; rūpinasi jaunimu</i>	<i>mėgaujasi oru; giriasi rezultatu; žavisi gyvenimu</i>

Svarbu ir tai, kad tam, kad objektų raiškai nekludytų paties daiktavardžio, kuriuo jis reiškiamas, retumas, į testo konstrukcijas įtraukti tik tie daiktavardžiai, kurių vartosenos dažnumas „Dažniniame rašytinės lietuvių kalbos žodyne“ nebuvo retesnis negu 70 pavartojimo atvejų.

Visame tyrime išlaikyta ir tolygi veiksmažodinių konstrukcijų struktūra. Pirmiausia visose konstrukcijose vartojamas tik esamojo laiko vienaskaitos arba daugiskaitos trečiasis asmuo. Sakiniuose nėra veiksmažodžių su neiginiu *ne-*. Į testo konstrukcijas įtrauktus objektus taip pat siekta suvienodinti: 1) objektai reiškiami tik daiktavardžiais, konstrukcija nepapildoma būdvardiniais ar kitais atributais; 2) visi objektus reiškiantys daiktavardžiai yra tos pačios linksniavimo paradigmos, kurios vyr. g. vardininko galūnė *-as*. Kaip teigia Ineta Savickienė (2001), tai viena dažniausių ir produktyviausių paradigimų. Be to, visi objekto funkciją veiksmažodinėse konstrukcijose atliekantys daiktavardžiai vartojami vienaskaita. Kitaip tariant, pašalinta kiek įmanoma kintamųjų, galėjusių daryti įtakos tyrimo rezultatams.

Svarbi ir dar viena testą sudarančių sakinių su veiksmažodinėmis konstrukcijomis savybė. Siekiant išvengti galimos gimtosios kalbos įtakos, kaip dar vieno galimo kintamojo, į tiriamąją medžiagą nebuvo įtrauktos tos lietuvių kalbos veiksmažodinės konstrukcijos, kurios,

³ Naudininko ir įnagininko linksniais reiškiamus objektus prisijungiančių dažnai vartojamų veiksmažodžių yra mažiau negu tų, kurie valdo galininko ir kilmininko linksnius, todėl jų nepakako, kad būtų sudarytos lygios skirtingus linksnius valdančių dažnos ir nedažnos vartosenos veiksmažodžių grupės.

⁴ Tyrimo užduotį sudarančių teiginių pavyzdžiai: *Daug mokinių domisi menu mūsų mokykloje; Šiandien trūksta teisingumo egzaminų sistemoje; Atsakomybė už šalį tenka prezidentui visada; Daug mokinių pradeda rytą sportuodami.*

verčiant sakinius į tiriamųjų gimtąją rusų kalbą, nesutampa linksnio atžvilgiu⁵. Pavyzdžiui, dėl tokios priežasties į testą neįtrauktos konstrukcijos su veiksmažodžiu *užjausti*, kuris lietuvių kalboje prisijungia galininko linksniu, o rusų kalboje naudininko linksniu reiškiamą objektą (plg. liet. *užjaučia draugą*, rus. *сочувством другу*). Tokiu būdu tyrime išvengiama neigiamo gimtosios kalbos perkėlimo atvejų⁶, kurie neleistų objektyviai įvertinti veiksmažodžių vartosenos dažnumo poveikio objekto raiškos taisyklingumui.

Veiksmažodinių konstrukcijų, sudarančių testo pagrindą, kontekstas taip pat buvo suderintas visuose testo sakiniuose. Kitaip tariant, tiriamas gramatinės konstrukcijos buvo stengiamasi išlaikyti sakinio viduryje. Teigiama, kad elementus, kuriais pradedamas arba baigiamas sakinytis, įsiminti lengviau negu sakinio viduryje esančiuosius (Erlam, 2006). Taigi tyrimui parengtame teste prieš kiekvieną tiriamą konstrukciją ir po jo sakinyje pateikiamas mažiausiai vienas papildomas žodis (plg. *Visi vaikai laukia sniego per Kalėdas*). Kadangi, kaip teigia išsamiai PŽPT aprašiusi mokslininkė Rosemary Erlam (2006), tyrimai nerodo koreliacijos tarp sakinių ilgio, kuris tokiuose tyrimuose skaičiuojamas skiemenimis, ir tyrimo atlikčių taisyklingumo, šiame tyrime testo sakinių ilgis nėra vienodas, jis svyruoja nuo 10 iki 20 skiemenų. Vieną teiginį sudarančių skiemenų vidurkis yra 14 skiemenų (skaičius, įprastas kitiems žodinio pakartojimo testams (plg. Vinther, 2002; Erlam, 2006).

Kaip yra įprasta šiuolaikiniuose PŽPT, dalis šiame PPT naudotų gramatinių konstrukcijų tiriamiesiems buvo pateiktos netaisyklingos. Teste siekta išlaikyti apylygi skaičių gramatiškų ir negramatiškų konstrukcijų. Pavyzdžiui, galininko linksniu reiškiamų objektų teste iš viso buvo 8, pusė jų valdomi dažnesnės, o kita pusė – retesnės vartosenos veiksmažodžių. Taigi dviejų iš keturių su dažnesniais veiksmažodžiais vartojamų objektų raiška teste taisyklinga (plg. *supranta meną, organizuoja susitikimą*), o kitų dviejų – netaisyklinga (plg. *pradedą ryto (= rytą), gerbia mero (= merą)*). Lygiai taip pat teste pateikiami objektai, valdomi retesnės vartosenos veiksmažodžių. Tokiomis pačiomis proporcijomis teste vartojamos ir gramatiškos bei negramatiškos konstrukcijos su kilmininko objektu (plg. *gaili laiko, trūksta teisingumo ir stokoja maistą (= maisto), stinga tikslo (= tikslo)*). Kai objektas reiškiamas naudininku arba įnagininku, lygaus skaičiaus taisyklingų ir netaisyklingų konstrukcijų išlaikyti nepavyko, nes kiekvieno linksnio dažnesnių ir retesnių konstrukcijų esama ne po keturias, o po tris. Taigi po dvi iš trijų konstrukcijų yra netaisyklingos (plg. *prieštarauja mokytoją (=mokytojui), mėgaujasi orą (= oru)*), o po vieną – taisyklingą (plg. *tenka prezidentui, giriasi rezultatu*). Kaip matyti iš pavyzdžių, kai lietuvių kalbos veiksmažodis valdo kilmininko, naudininko ar įnagininko linksnius, o su juo teste buvo siekta pateikti klaidingą linksnį, šiai raiškai pasirinktas kanoninis objekto raiškos linksnis – galininkas. Kai reikėjo sudaryti sakinius, kuriuose turėjo būti netinkamai išreikštas galininko linksnio objektas, straipsnio autorės buvo pasirinktas kitas vienas dažniausių (Rimkutė, 2006) lietuvių kalbos linksnių – kilmininkas (plg. *treniruoja proto (= protą)*). Iš viso šiame tyrime jo dalyviams buvo pateikti ir tikrinami 12 tinkamu linksniu reiškiamų objektų ir 16 netinkamu linksniu pasakomų objektų. Galiausiai į tyrimo pateiktą įtraukti ir užpildai (angl. *fillers*) skirti atitraukti tiriamųjų dėmesį nuo tyrimo tikslo ir patikrinti, ar užduotis atliekama atidžiai (Arunachalam, 2013). Be to, aprašomo tipo užduotyse užpildai, teigiama, yra netgi būtini, kad užduotis pernelyg neišvargintų tiriamųjų (Mertins, 2016). Dėl šios priežasties sudarant tyrimo testą, įtraukta 12 užpildų (padidinant

⁵ Visus tyrimo sakinius peržiūrėjo rusų kalbos specialistė ir kitakalbė VU docentė dr. Anastasija Belovodskaja.

⁶ Neigiamu perkėlimu vadinamas reiškinys, kai iš K1 į K2 perkeliama K1 žinios, kurios nesutampa su K2 kalbine sistema. (Saville–Troike 2012).

girdimų sakinių skaičių iki 40), o jų pobūdis – nekalbinis: į testą įtrauktos labai paprastos matematinės užduotys (pvz., $2 + 3 = \dots$), kurias tiriamieji turėjo išklausti, baigti rašyti ir atlikti.

Kadangi PŽPT siekiama tiriamųjų dėmesį sutelkti į išklausomų teiginių reikšmę, o ne formą, jų prašoma su teiginiais sutikti arba nesutikti. Todėl visi šiame PPT pateikiami teiginiai yra tokie, apie kuriuos mokiniai galėtų turėti savo nuomonę (plg. *Daug mokinių domisi menu mūsų mokykloje*). PPT teiginiai išdėstyti temomis: pirmiausia pateikiami teiginiai susiję su mokymusi / mokykla, tada pereinama prie gyvenimo Lietuvoje temos, draugystės, santykių su suaugusiaisiais temų ir galiausiai baigiama abstrakčiausiomis darbo ir politikos temomis. Užpildai įterpti ten, kur baigiasi viena ir prasideda kita tema ar potemė.

Tyrimo eiga

Testą lietuvių kalbos pamokų metu atliko 12–16 moksleivių grupės. Temomis išdėstytų teiginių ir jų užpildų sąrašas tyrime mokiniams buvo pateikiamas garso įrašu. Žodinio pakartojimo testo teiginiai ir matematinės užduotys buvo įrašytos Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto fonetikos laboratorijoje.

Kadangi testo teiginius tiriamieji turėjo pakartoti raštu, šio tyrimo medžiagą sudarė dvi dalys: 1) garso įrašai su testo teiginiais ir užpildais; 2) testo atsakymų lapas (žr. 1 pav.).

1 pav.

Atsakymų lapo pavyzdys

2.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu	<i>Daug mokinių domisi menu mūsų mokykloje.</i>
3.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu	<i>Matemaatika geriau tveninama prasta, negu fizika</i>
4.					<i>5 + 10 = 15</i>

Prieš atliekant testą, tiriamiesiems buvo paaiškinama, kokia tvarka bus atliekama užduotis. Tiek garso įrašė, tiek atsakymų lape testo užduotis buvo formuluojama taip:

Paklausykite teiginių. Po kiekvieno teiginio pažymėkite (apibraukite), ar su juo sutinkate. Tada užrašykite teiginį, kurį girdėjote, taisyklinga lietuvių kalba. Kur reikia, užrašykite ir atlikite matematinę veiksmą⁷.

Taigi pirmiausia tyrimo dalyviai turėjo išklausti teiginį, o tada atsakymų lape pažymėti, ar su teiginiu sutinka ar ne. Ir tik išreiškus savo nuomonę tiriamųjų buvo prašoma užrašyti išgirstą teiginį. Kadangi dėmesio sutelkimas į reikšmę PŽPT ypač svarbus, tiriamiesiems jau atliekant PPT tyrimo vykdytojos kartkartėmis primindavo, kad išgirstą teiginį užrašyti jie turėtų tik su juo sutikę arba nesutikę.

Nemažiau svarbu ir tai, kad tiek užduoties instrukcijoje, tiek pačių vykdytojų moksleiviai buvo perspėti, kad savo nuomonei išreikšti ir išklausytam teiginiui užrašyti jie turės ribotą laiko atkarpą. Šis ribojimas skirtas tam, kad tyrimo dalyviai neturėtų laiko analizuoti saki-

⁷ Svarbi ši užduoties formuluotės vieta: *užrašykite teiginį, <...>, taisyklinga lietuvių kalba*. PŽPT taikymo praktika rodo, kad aukštą kalbos mokėjimo lygį pasiekę tyrimo dalyviai gali ne tik pastebėti klaidas, bet ir jas įsiminti, o tada atkurti (Erlam, 2006). Todėl anglų kalbos gramatikos tyrėjai užduotį formuluoja prašydami išgirstus teiginius pakartoti **taisyklinga** anglų kalba (angl. *correct English*). Šio tyrimo užduoties formuluotėje taip pat buvo prašoma sakinius kartoti taisyklinga lietuvių kalba.

nių struktūros ir žodžių formų, o rašydami pateiktų kuo natūralesnę, automatizuotą lietuvių kalbos objekto raišką. Taigi matydamos, kad didžioji dalis tyrimo dalyvių išgirstą teiginį jau užrašė atsakymų lape, tyrimo vykdytojos nedelsiant įjungdavo kitą garso įrašo punktą. Vidutinė testo eigos paaiškinimo ir užduoties atlikimo trukmė – 15 minučių.

Analizuojant testo atliktis, dėmesys buvo telkiamas tik į veiksmažodžio ir jo valdomo objekto konstrukcijas – taisyklingus ir klaidingus jų pavartojimo atvejus. Kitų sakiniuose pasitaikiusių klaidų nebuvo paisoma. Pirmiausia atsakymai suskirstyti į taisyklingus ir netaisyklingus. Netaisyklingi mokinių atsakymai vėliau sugrupuoti pagal klaidų pobūdį: linksnio parinkimo, linksniavimo paradigmos ir galūnės rašybos klaidas⁸. Vis dėlto ne visų klaidų pobūdį buvo lengva įvardyti. Išskirta ir dar viena klaidų grupė – linksnio arba rašybos klaidos. Prie šių klaidų priskiriami atvejai, kuriais nebuvo galima objektyviai įvertinti, ar tai rašybos, ar linksnio parinkimo klaidos (plg. *domisi menų* (= *menu*), *naudojasi biudžetų* (= *biudžetu*), *rūpinasi jaunimų* (= *jaunimu*). Analizuodama moksleivių atliktis ir bendraudama su tyrimo dalyvių mokytojais, straipsnio autorė suprato, kad nosinių raidžių rašyba yra itin paini užduotis rusiškų gimnazijų moksleiviams. Todėl, autorės nuomone, negalima atmesti tikimybės, kad rašydami tokias formas kaip *menų*, *biudžetų*, *jaunimų* mokiniai vartojo ne daugiskaitos kilmininko formą, o vienaskaitos įnagininko linksnį, netyčia prirašydami nosinę raidę. Objektyviai negalint įvertinti nė vienos iš versijų, tokio pobūdžio klaidos buvo priskiriamos kategorijai „linksnio arba rašybos klaidos“.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad rašybos klaidų veiksmažodžiuose (plg. *stokuoja* (= *stokoja maisto*) ar objektą reiškiančių daiktavardžių šaknyse (plg. *giriasi pažimiu* (= *pažymiu*)) nebuvo paisoma. Taisyklingais atsakymais buvo laikomi tie, kuriuose pavartotos norminės lietuvių kalbos objekto linksnio formos. Atvejai, kai moksleiviai garso įrašė girdėtą objektą pakeičia kitu žodžiu, bet jo forma atitinka lietuvių kalbos sistemą, taip pat laikyti tinkamais užrašymais (pvz., kai mokinys teiginyje girdi konstrukciją *pradžiugina gydytoją*, o pats užrašo teiginį pavartodamas konstrukciją *pradžiugina daktarą*, atsakymas laikomas tinkamu). Sakiniai, kuriuose mokiniai keitė tikrinamos konstrukcijos veiksmažodį kitu veiksmažodžiu, ar tos konstrukcijos visai neįrašė, buvo koduojami atskirai ir prie teisingų atsakymų nebuvo priskiriami.

Tyrimo rezultatai aptariami dviem etapais. Pirmiausia atsakoma į klausimą, kaip objekto raiškos taisyklingumą lemia veiksmažodžių, kurie valdo objekto linksnius, vartosenos dažnumas. Vėliau analizuojama, kaip negimtakalbių objekto raišką veikia objekto linksnių vartojimo dažnumas.

Veiksmažodžio vartosenos dažnumo įtaka objekto raiškos taisyklingumui

Kaip jau minėta, iš viso užduotyje buvo pateikti 28 teiginiai, kuriuos, po to, kai išreiškė savo nuomonę, mokiniai turėjo užrašyti. Keturiolikos tikrinamų konstrukcijų veiksmažodžiai buvo dažnesnės vartosenos, o likusios pusės – retesnės. Tyrime siekta palyginti, kaip rusakalbiai moksleiviai vartoja skirtingo dažnumo veiksmažodžių valdomą objektą.

Tyrimo dalyvių retesnės vartosenos veiksmažodžių prisijungiamų objekto linksnių taisyklingų pavartojimo atvejų vidurkis yra 5,99 (SD⁹ = 3,3) iš 14 galimų, o dažnesnės vartosenos veiksmažodžių prisijungiamų objekto linksnių – 8,26 (SD = 3.31) iš 14. Taigi matyti, kad objekto raiška su dažnesnės vartosenos veiksmažodžiais tyrime buvo kur kas taisyklingesnė negu su retesniais veiksmažodžiais. Šio skirtumo reikšmingumui patikrinti buvo atliktas *t* testas. Jo rezultatai atskleidė, kad dažnesnės vartosenos veiksmažodžių konstrukcijas ty-

⁸ Pastebėtina, kad rašybos klaidos galimos tik rašytinėje PŽPT versijoje, tiriamiesiems atliekant šį testą žodžiu, tokios klaidos nebūtų išskiriamos.

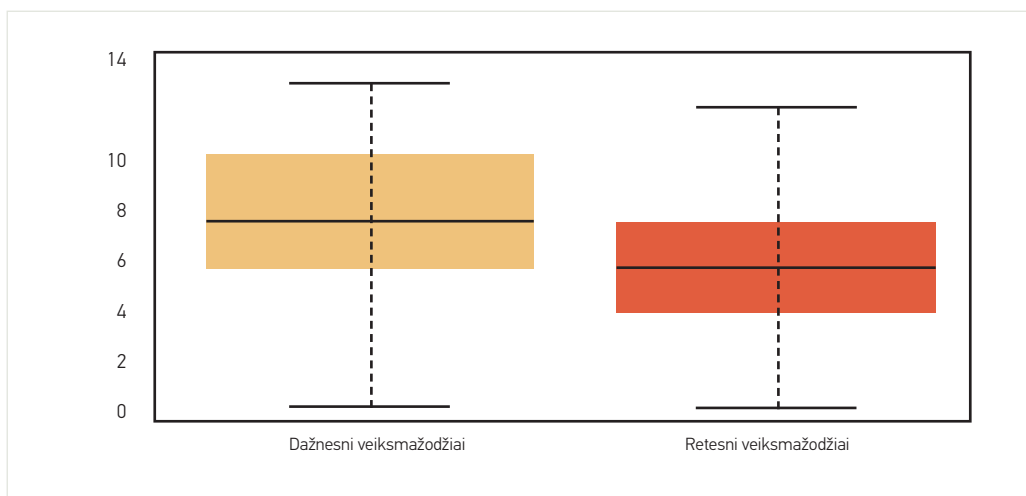
⁹ SD (angl. *standard deviation*) yra žymimas standartinis nuokrypis.

rimo dalyviai vartoja statistiškai reikšmingai ($p = 0.000^*$)¹⁰ taisyklingiau negu retesnės vartosenos konstrukcijas¹¹.

Bendras moksleivių testo rezultatų pasiskirstymas taip pat rodo dažnesnės vartosenos veiksmažodžių valdomų objekto linksnių raiškos taisyklingumo pranašumą retesnių veiksmažodžių valdymo atžvilgiu. Stačiakampėse diagramose (2 pav.) matyti aiškius skirtumus tarp abiejų veiksmažodžių grupių vartojimo rezultatų medianų. Didžioji dalis moksleivių rezultatų, vartojant dažnesnių veiksmažodžių konstrukcijas, susitelkusi apie 8 tinkamus pavartojimo atvejus, o vartojant retesnių veiksmažodžių konstrukcijas – apie 6 taisyklingus pavartojimus. Testo rezultatams akivaizdumo teikia ir tai, kad tiek pirmasis, tiek trečiasis kvartiliai dažnesnių veiksmažodžių konstrukcijų raiškos atveju yra daug aukščiau negu retesnių veiksmažodžių. Be to, pasiekti maksimalų rezultatą pavyko tik vartojant objektą reiškiančius linksnius, valdomus dažnesnių veiksmažodžių, o su retesniais veiksmažodžiais aukščiausias rezultatas – 13 teisingų atsakymų.

2 pav.

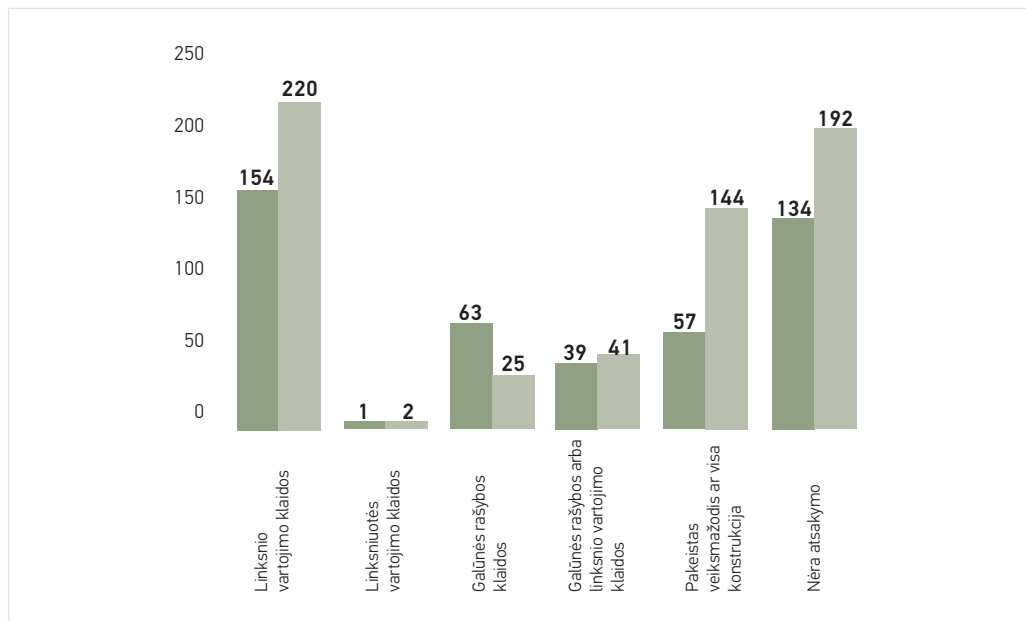
Taisyklingos objekto raiškos, susijusios su veiksmažodžio dažnumu, atvejų pasiskirstymas

Kadangi taisyklingiau mokiniai reiškė objektą, kurio formą valdo dažnesnės vartosenos veiksmažodžiai, klaidų su retesnės vartosenos veiksmažodžių objektu pasitaikė daugiau. Tyrimo dalyvavus 78 moksleiviams, o dažnesnių veiksmažodžių valdomą objekto linksnį kiekvienam iš jų reikėjus pavartoti 14 kartų, iš viso PPT dažnesnių veiksmažodžių valdomi objekto linksniai galėjo būti taisyklingai pavartoti 1 092 kartus. Dažnesnės vartosenos veiksmažodžių valdomo objekto linksniai klaidingai pavartoti 448 kartus. Linksnių pavartojimo klaidų šioje objekto raiškos grupėje buvo daugiausia – 154 (plg. *rūpinasi jaunimo* (= *jaunimu*). 134 kartus tikrinamos veiksmažodinės konstrukcijos nebuvo pavartotos, o 57 kartus tikrinama veiksmažodinė konstrukcija pakeista kita (plg. girdima konstrukcija *domisi menu* keičiama konstrukcija *mokosi meno*). Buvo rastos 63 galūnės rašybos klaidos (plg. *pradedą ryta*). 39 klaidos buvo galūnės rašybos arba linksniavimo paradigmos klaidos. Vieną klaidą dažnesnių veiksmažodžių grupėje buvo galima priskirti linksniavimo paradigmos klaidai (*domisi menu* (= *menu*). Taigi galima teigti, kad linksnių parinkimas yra sudėtingiausia užduotis reiškiant dažnesnės vartosenos veiksmažodžių objektą, o galūnių rašyba, linksniavimo paradigmos parinkimas nekelia tiek daug sunkumų.

¹⁰ Humanitariniuose ir socialiniuose moksluose statistiškai reikšmingais laikomi duomenys, kurių p reikšmė yra mažesnė negu 0,05.

Vartojant veiksmažodines konstrukcijas su retesnės vartosenos veiksmažodžiais objekto linksnio raiškos klaidų ar jų nepavartojimo atvejų pasitaikė daugiau – 624 (žr. 3 pav.). Kaip ir dažnesnių veiksmažodžių konstrukcijų atveju, daugiausia klaidų buvo linksnio raiškos – 220 klaidų (plg. *gaili laiką* (= *laiko*), *mėgaujasi oro* (= *oru*), *rūpinasi jaunimui* (= *jaunimu*). Nemažai atvejų (192) buvo ir tokių, kai moksleiviai iš viso neužrašė išgirstos veiksmažodinės konstrukcijos. Kadangi retesni veiksmažodžiai neintensyviai lietuvių kalbą vartojantiems moksleiviams greičiausiai buvo ir mažiau pažįstami, buvo palyginti daug atvejų (144), kai buvo keičiama visa veiksmažodinė konstrukcija (plg. girdima konstrukcija *liaupsina vaiką* keičiama *jaudino vaiką*) ar vartojamas neegzistuojantis lietuvių kalboje veiksmažodis (plg. *liaukina vaiką*, *kliausina vaiką*, *liauksina vaiką*). Rašybos klaidų pateikiant objekto linksnį pasitaikė 25 (plg. *peikia jaunima* (= *jaunimą*), *gerbia mera* (= *merą*), o tokių, kurios gali būti interpretuojamos tiek kaip rašybos, tiek kaip linksnio pavartojimo klaidos – 41 (plg. *pradžiugino gydytoja* (= *gydytoją*), *gyrėsi rezultatų* (= *rezultatu*). Pastebėtos ir dvi linksniavimo paradigmos klaidos (plg. *mėgaujasi orumi* (= *oru*), *kenkia protai* (= *protui*).

3 pav.
Klaidų pasiskirstymas reiškiant objektą su retesnės ir dažnesnės vartosenos veiksmažodžiais

Iš pateiktų duomenų matyti, kad vartojant objekto linksnį, valdomą retesnės vartosenos veiksmažodžių klaidų esama daugiau, dažniau visai neįrašomi veiksmažodžiai ar keičiamos tikrinamos konstrukcijos (žr. 3 pav.). Taigi galima daryti išvadą, kad tiriamiesiems dažnesnės vartosenos veiksmažodžių valdymo sistema išsaugoti atmintyje ir pritaikyti produkcijai yra paprasčiau. Tai atspindi ir testo rezultatai.

Kaip jau buvo rašyta, tyrimu siekta patikrinti ir tai, kaip konkretaus objekto linksnio vartojimo dažnumas veikia veiksmažodinės konstrukcijos raiškos taisyklingumą. Kaip jau minėta, į paskatinto žodinio pakartojimo testo medžiagą įtraukti visi keturi veiksmažodžių valdomi objekto raiškos linksniai. Tačiau šių linksnių užimama pozicija vartosenos atžvilgiu lietuvių kalbos linksnių sistemoje nėra vienoda. Galininkas ir kilmininkas laikomi pagrindiniais lietuvių kalbos linksniais, naudininkas ir įnagininkas – periferiniais (Rimkutė, 2006). Toks linksnių skirstymas yra paremtas jų vartosenos dažnumu. VDU Kompiuterinės lingvistikos centre parengtame morfologiškai anotuotame tekстыne dažniausias daiktavardžio linksnis – vienas-

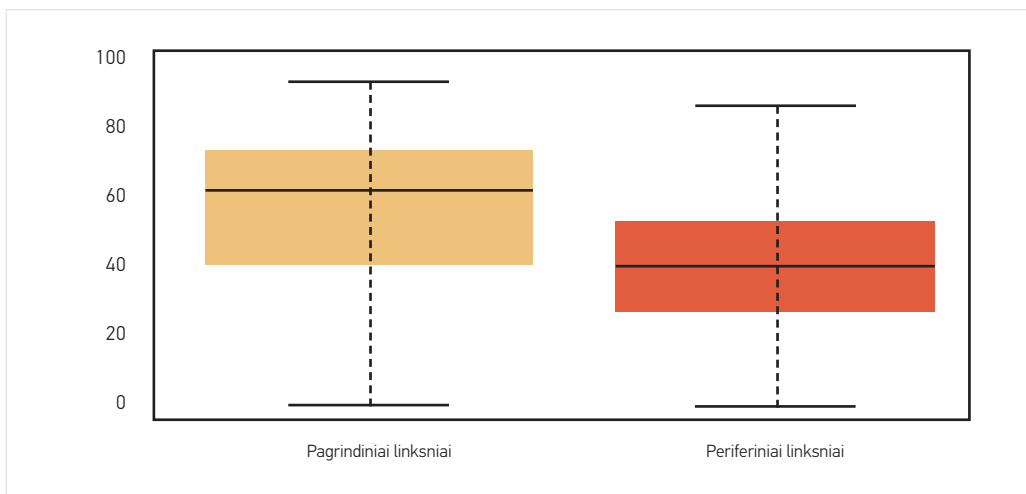
Linksnio vartosenos dažnumo įtaka objekto raiškai

kaitos kilmininkas (ši forma sudaro 28 proc. daiktavardžių linksnių). Vienaskaitos galininkas sudaro 15,8 proc. tekstyne vartojamų daiktavardžio linksnių (Rimkutė, 2006). Periferiniais įvardijamų linksnių vartoseną morfologiškai anotuotame tekstyne kur kas retesnė: vienaskaitos naudininkas sudaro tik 2,8 proc. daiktavardžių linksnių, o vienaskaitos įnagininkas – 4 proc. (Rimkutė, 2006). Žinoma, tekstyno duomenys atskleidžia, kaip dažnai šie linksniai vartojami įvairioms, ne tik objekto funkcijoms reikšti. Vis dėlto, straipsnio autorės manymu, bendrasis linksnių dažnumas taip pat gali daryti įtakos jų vartosenai reiškiant objektą lietuvių kaip negimtojoje kalboje.

Kaip jau aptarta, į tyrimo medžiagą iš viso įtraukta po 8 veiksmažodines konstrukcijas, kurių objektas reiškiamas galininko ir kilmininko linksniais, ir po 6 įnagininko ir naudininko linksnių objektus. Kadangi pagrindinių ir periferinių linksnių pavartojimo atvejų skaičius tyrime nėra vienodas, moksleivių atsakymų tinkamumas ir klaidos analizuojant rezultatus skaičiuotos procentais. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad moksleivių pateiktų tinkamų atsakymų procentų vidurkis, vartojant pagrindinius linksnius – 55,29 proc. (SD = 24,55), o periferinius – 45,09 proc. (SD = 24,78). Skirtumas tarp šių vidurkių, kaip parodė *t* testas, yra statistiškai reikšmingas ($p = 0,01^*$)¹¹. Mokinių tinkamų objekto raiškos atvejų procentų pasiskirstymas pateikiamas 5 paveiksle. Kaip matyti iš stačiakampių diagramų, didžioji dalis tinkamų moksleivių atsakymų, vartojant pagrindinius objekto linksnius, susitelkę apie 60 proc. (mediana – 59,38) taisyklingumą, o vartojant periferinius linksnius – apie 40 proc. (mediana – 41,67). Nors geriausius rezultatus pasiekusiems mokiniams linksnio dažnumas netrukdytų naudoti nei pagrindinių, nei periferinių linksnių (žr. 4 pav.), vis dėlto tinkamos objekto raiškos periferiniais linksniais tarp tyrimo dalyvių rezultatų buvo mažiau negu pagrindiniais linksniais. Kaip matyti 4 paveiksle, tiek pirmasis, tiek trečiasis stačiakampių diagramų kvartiliniai pločiai, reiškiant objektą su veiksmažodžiais, valdančiais pagrindinius linksnius, pasiskirstę aukščiau negu reiškiant objektą su periferiniais linksniais valdančiais veiksmažodžiais.

4 pav.

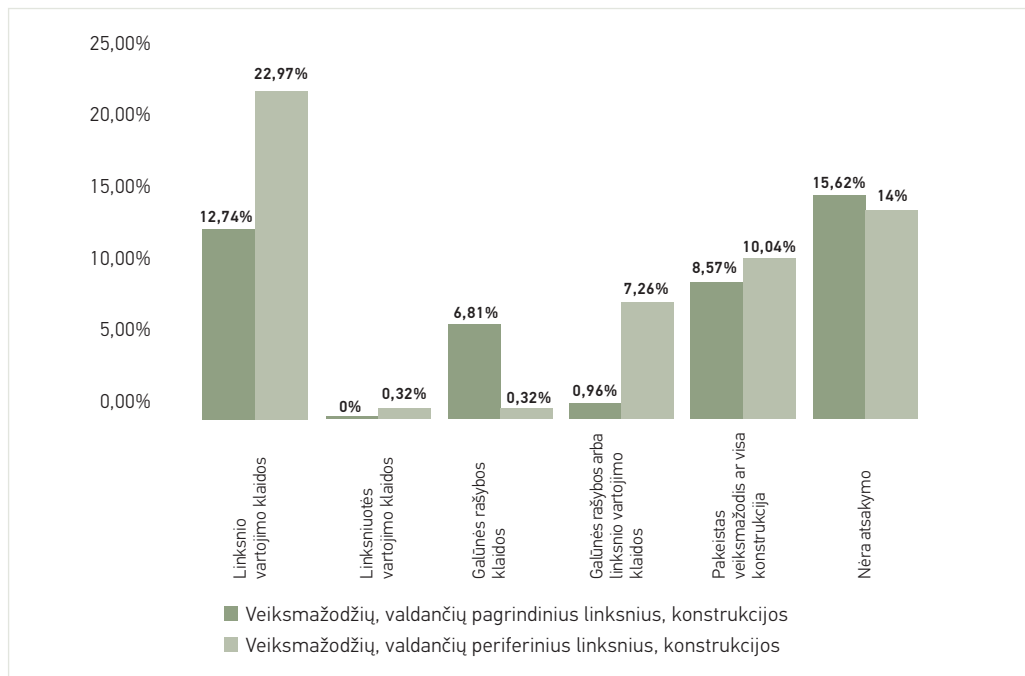
Taisyklingos objekto raiškos, susijusios su linksnio dažnumu, atvejų pasiskirstymas

¹¹ Kaip skyriuje „Tiriamųjų grupės charakteristika“ minėta, 35 iš 78 tyrimo dalyvių lietuvių kalbą išmoko ankstyvojoje vaikystėje, taiga beveik pusę tiriamųjų galėtume laikyti dvikalbiais. Būtu galima manyti, kad tai dvi atskiros tiriamųjų grupės ir jų suliejimas į vieną paveiktą aprašomo tyrimo rezultatus. Kad to būtų išvengta, straipsnio autorė patikrino, ar nekinta pristatyti rezultatai, kai veiksmažodžio ir linksnio vartosenos dažnumo įtaka objekto raiškos taisyklingumui analizuojama tiriamuosius suskirsčius į dvi grupes. Paaiškėjo, kad tiriamuosius suskirsčius į negimtakalbius ir dvikalbius, nė vienu iš minėtų atvejų tyrimo rezultatai nepakito. Tiek tiriamieji, lietuvių kalbos išmokę ankstyvojoje vaikystėje, tiek jos pradėję mokytis vėliau, taisyklingiau reišė objektą su dažnesnės vartosenos veiksmažodžiais negu retesnės, taip pat taisyklingiau vartojo objektą su veiksmažodžiais, valdančiais pagrindinius, o ne periferinius linksnius, o šie skirtumai, kaip ir analizuojant visų tiriamųjų rezultatus kartu, yra statistiškai reikšmingi.

Taigi matyti, kad objekto raiška su pagrindinius (galininko ir kilmininko) linksnius valdančiais veiksmažodžiais tyrime buvo taisyklingesnė už objekto raišką periferiniais (naudininko ir įnagininko) linksniais. Žvelgiant į paskirų linksnių vartojimą pabandyta pažvelgti, ar esama skirtumų tarp kiekvieno linksnio vartojimo atskirai. Pirmiausia šiuo aspektu analizuota, kaip taisyklingai tiriamieji objektus reiškė su pagrindinius linksnius valdančiais veiksmažodžiais. Duomenų analizė atskleidė, kad tinkamos objekto, reiškiamo galininko linksniu, raiškos moksleivių atliktose vidurkis procentais – 49,2 (SD = 29,63), o kilmininku – 61,38 (SD = 25,18). Atliktas *t* testas patvirtino, kad šis skirtumas yra statistiškai reikšmingas ($p = 0.006^*$). Taigi būtų galima manyti, kad kilmininko linksnį valdančių veiksmažodžių konstrukcijų objektą rusakalbiamis moksleiviams sekasi geriau. Vis dėlto reikėtų pastebėti, kad kaip jau ir minėta, veiksmažodžiams valdant galininko linksnį, nosinių raidžių rašybos problema sudaro nemažą dalį klaidų. Jei testą tiriamieji būtų atlikę žodžiu, šių klaidų ir nebūtų buvę galima išskirti. Todėl straipsnio autorė pabandė patikrinti, ar yra skirtumas tarp objekto raiškos su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko ir galininko linksnius, nepaisant rašybos klaidų. Paaiškėjo, kad tada galininko ir kilmininko linksnių raiška beveik nesiskiria – kilmininko linksniu reiškiamo objekto vartojimo taisyklingumo vidurkis – 61,54 proc., o galininko – 62,66 proc. Taigi skirtumo beveik nėra. Todėl būtų sunku atsakyti į klausimą, ar pagrindiniai linksniai raiškos taisyklingumo atžvilgiu aiškiai skiriasi tarpusavyje. Atrodo, kad šis skirtumas akivaizdus tik rašybos klaidų, bet ne netinkamo linksnio parinkimo atžvilgiu.

Skirtumas tarp periferinių naudininko ir įnagininko linksnių reiškiant objektą, aiškesnis. Moksleivių taisyklingos naudininko linksniu reiškiamo objekto raiškos vidurkis yra 50,21 proc. (SD = 24,25), o įnagininko linksniu – 39,96 proc. (SD = 33,37). Remiantis *t* testo rezultatu, skirtumas tarp linksnių vartojimo taisyklingumo yra statistiškai reikšmingas ($p = 0,03$). Kadangi rašybos klaidų reiškiant objektą vienaskaitos naudininko ar įnagininko linksniu pasitaiko nedaug (žr. 5 pav.), šiuo, priešingai negu galininko linksnio raiškos, atveju rašyba įtakos skirtumui nedaro. Taigi galima daryti išvadą, kad naudininko linksnį valdančių veiksmažodžių konstrukcijos vartojamos taisyklingiau negu įnagininko linksniu reiškiami veiksmažodžių valdomi objektai.

5 pav.

Klaidų pasiskirstymas reiškiant objektą su dažnesnės ir retesnės vartosenos linksnius valdančiais veiksmažodžiais

Grijžtant prie skirtumo tarp pagrindiniais ir periferiniais linksniais reiškiamo objekto klausimo, reikėtų pasakyti, kad objekto raiškos klaidų (54,91 proc. *vs.* 44,71 proc.) padaryta daugiau veiksmažodžių, valdančių naudininko ir įnagininko linksnius, konstrukcijose negu veiksmažodžių, valdančių galininko ir kilmininko linksnius. Didžioji dalis klaidų – tai linksnio vartojimo klaidos, tačiau, kaip matyti 5 paveiksle, tokio pobūdžio klaidų dešimčia procentų daugiau vartojant veiksmažodžių, valdančių periferinius linksnius, konstrukcijas. Mažiau pagrindinių negu periferinių linksnių valdomų veiksmažodžių konstrukcijose padaryta ir klaidų, kurias priskirti galūnės rašybos arba linksnio parinkimo klaidoms aiškių argumentų nėra (apie klaidų grupavimą žr. skyrių „Tyrimo eiga“). Daugiau pagrindiniais, o ne periferiniais linksniais reiškiamo objekto klaidų pastebėta tik rašybos (žr. 5 pav.), o jų skaičius gali būti nulemtas nosinių raidžių (plg. *treniruoja prota* (= *protą*); *gerbia mera* (= *merą*). Tačiau menkai skyrėsi pagrindinius ir periferinius linksnius valdančių veiksmažodžių konstrukcijų neįrašymas ar veiksmažodžio arba visos tikrinamos konstrukcijos keitimas kita konstrukcija (žr. 5 pav). Vis dėlto akivaizdus skirtumas tarp pagrindinius ir periferinius linksnius valdančių veiksmažodžių konstrukcijų objekto raiškos klaidų parenkant netinkamą linksnį rodo dažnesnės vartosenos linksniais reiškiamo objekto pranašumą periferiniais linksniais reiškiamo objekto atžvilgiu.

Išvados

Šiame straipsnyje buvo keliamas tikslas atsakyti į klausimą, ar dažnesnė objektą prisijungiančių veiksmažodžių ir jų valdomų linksnių vartoseną lemia rusakalbių moksleivių lietuvių kalbos objekto raiškos taisyklingumą ir jeigu taip, kaip. Atlikus duomenų analizę, galima daryti išvadas, kurios atitinka vartojimu grįstos kalbos įsisavinimo teorijos prielaidas.

- 1 Išanalizavus duomenis paaiškėjo, kad veiksmažodžių vartosenos dažnumas veikia jų prisijungiamo objekto linksnio raiškos taisyklingumą. Rusiškų gimnazijų trečių klasių moksleiviai taisyklingiau vartojo tuos veiksmažodžių objektus, kuriuos valdo dažniau rašytinėje kalboje vartojami veiksmažodžiai. Moksleivių rezultatų vidurkis reiškiant objektą su dažnesnės vartosenos veiksmažodžiais – 8,26 iš 14, SD = 3,31, o su retesnės vartosenos veiksmažodžiais – 5,99 (SD = 3,3) iš 14. *t* testas įrodė šio skirtumo statistinį reikšmingumą ($p = 0.000^*$). Manytina, kad dažnesnės vartosenos lietuvių kalbos veiksmažodžiai kartu su savo valdymo sistema lengviau išsaugomi negimtakalbių atmintyje.
- 2 Kiekybinė duomenų analizė išryškino ir skirtumą tarp dažnesnės vartosenos (pagrindinių) lietuvių kalbos linksnių ir retesnių (periferinių) linksnių vartojimo taisyklingumo. Taisyklingumas dėl nevienodų periferinių ir pagrindinių linksnių pavartojimo atvejų skaičiaus tyrime išreikštas procentais. Moksleivių rezultatų vidurkis reiškiant objektą dažnesnės vartosenos (galininko ir kilmininko) linksniais yra 55,29 proc. (SD = 24,55), o retesnės vartosenos (naudininko ir įnagininko) linksniais – 45,09 proc. (SD = 24,78). Šis skirtumas, patikrintas *t* testu, pasirodė taip pat statistiškai reikšmingas ($p = 0,01^*$). Taigi su konstrukcijų, kurių veiksmažodžiai valdo dažniau vartojamus lietuvių kalbos linksnius, raiška rusakalbiai moksleiviai dorojasi lengviau.

Apibendrinant atliktos analizės rezultatus, reikėtų pastebėti, kad pateiktas išvadas riboja lyginti nedidelis tyrimo dalyvių skaičius – 78 moksleiviai. Taip pat paskatinto žodinio pakartojimo testu surinktus duomenis reikėtų lyginti su spontaninio kalbėjimo ar laisvojo rašymo medžiaga. Todėl straipsnio išvadas ir įžvalgas būtų galima tikrinti ir didesnio masto, o pildyti kitokio pobūdžio tyrimais ir analizės metodais.

Straipsnio autorė norėtų padėkoti Vilniaus universiteto mokslininkams, prisidėjusiems prie šio tyrimo įgyvendinimo. Autorė dėkoja VU docentei dr. Anastasijai Belovodskajai už suteiktas konsultacijas objekto raiškos rusų kalboje klausimais. Norima padėkoti ir VU asistentei dr. Laurai Vilkaitei-Lozdienei už patarimus atliekant kiekybinę duomenų analizę. Taip pat straipsnio autorė dėkinga VU profesoriui dr. Vytautui Kardeliui, padėjusiam parengti tyrimo užduoties garso įrašą, ir dr. Audriui Valotkai, įskaičiusiam garso įrašo tekstą. Straipsnio autorė dėkoja ir VU Filologijos fakulteto doktorantei Danguolei Kotrynai Kapkanaitei, kartu su autore mokyklose vykdžiusiai tyrimą.

Padėka

References

- 1 Arunachalam, S. 2013. Experimental Methods for Linguists. *Language and Linguistic Compass*, 7(4), pp. 221-232. <https://doi.org/10.1111/lnc3.12021>
- 2 Bybee, J. 2006a. From Usage to Grammar: The Mind's Response to Repetition. *Language*, 82 (4), pp. 711-733. <https://doi.org/10.1353/lan.2006.0186>
- 3 Bybee, J. 2006b. *Frequency of Use and the Organisation of Language*. Oxford: Oxford University Press.
- 4 Bybee, J., 2008. Usage-based Grammar and Second Language Acquisition. *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition*, (eds.) Robinson, P., Ellis, N. C. New York, London: Routledge, pp. 216-236.
- 5 Bybee, J. 2013. Usage-based Theory and Exemplar Representations of Constructions. *The Oxford Handbook of Construction Grammar*, (eds.) Hoffman, Th., Trousdale, G. Oxford University Press, pp. 49-69. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195396683.013.0004>
- 6 Blumenthal-Drame, A. 2012. *Entrenchment in Usage-Based Theories*. Berlin: de Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110294002>
- 7 Chomsky, N. 1969. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- 8 Chomsky, N. 1978. *Topics in the Theory of Generative Grammar*. *Janua Linguarum. Series Minor* (56). Berlin: de Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110903843>
- 9 Croft, W. ir Cruse, D. A. 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803864>
- 10 Crossley, S., Salsbury, T., Titak, A. ir McNamara, D. 2014. Frequency effects and second language lexical acquisition. Word types, word tokens, and word production. *International Journal of Corpus Linguistics*, 19 (3), pp. 301-332. <https://doi.org/10.1075/ijcl.19.3.01cro>
- 11 Crystal, D. 2008. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444302776>
- 12 Crystal, D. 2008. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Blackwell Publishing <https://doi.org/10.1002/9781444302776>
- 13 Dabrowska, E., 2008. The Effects of Frequency and Neighbourhood Density on Adult Speakers' Productivity with Polish Case Inflections: An Empirical Test of Usage-based Approaches to Morphology. *Journal of Memory and Language*, 58, pp. 931-951. <https://doi.org/10.1016/j.jml.2007.11.005>
- 14 DeKeyser, R. M. (2005). What makes learning second-language grammar difficult? A review of issues. *Language Learning*, 55(1), pp. 1-25. <https://doi.org/10.1111/j.0023-8333.2005.00294.x>
- 15 Dinsmore, T. H. 2006. Principles, Parameters, and SLA. *Synthesizing Research on Language Learning and Teaching*, (eds.) Norris, J., M., Ortega, L. John Benjamins Publishing Company, pp. 53-90. <https://doi.org/10.1075/llt.13.07din>
- 16 Dixon, R. M. W., Aikhenvald, A. Y. ir Onishi, M. 2001. Preface. *Non-canonical Marking of Subjects and Objects*. *Typological Studies in Language*, 46, (eds.) Dixon, R. M. W., Aikhenvald, A. Y., Onishi, M. Amsterdam: Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tsl.46>
- 17 Ambrazas, V. (ed.) 1994. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

- 18 Ellis, N. 2008. Usage-Based and Form-focused Second Language Acquisition. *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition*, (eds.) Robinson, P. ir Ellis, N. C. New York, London: Routledge, pp. 372-405.
- 19 Erlam, R., 2006. Elicited Imitation as a Measure of L2 Implicit Knowledge: An Empirical Validation Study. *Applied Linguistics*, 27(3), pp. 464-491. <https://doi.org/10.1093/applin/aml001>
- 20 Erlam, R., 2009. The Elicited Oral Imitation Test as a Measure of Implicit Knowledge. Implicit and explicit knowledge in second language learning, testing and teaching, (eds.) Ellis, R., Loewen, S., Elder, C., Erlam, R., Philp, J., Reinders, H. Bristol, UK: Multilingual Matters, pp. 65-93. <https://doi.org/10.21832/9781847691767-005>
- 21 Eskildsen, S. W. 2008. Constructing another Language-Usage-Based Linguistics in Second Language Acquisition. *Applied Linguistics*, 30 (3), pp. 335-357. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/applin/amn037>
- 22 Field, A. P., Miles, J. ir Field, Z. 2012. *Discovering statistics using R*. SAGE Publications.
- 23 Frishkoff, G., Levin, L., Pavlik, P., Idemaru, K. ir de Jong, N. 2008. A model-based approach to second-language learning of grammatical constructions. *Proceedings of the 30th conference of the cognitive science society*. Washington, D.C., pp. 1665-1670.
- 24 Gass, S. M. ir Mackey, A. 2002. Frequency effects and second language acquisition. *Studies in Second Language Acquisition*, 24 (2), pp. 249-260. <https://doi.org/10.1017/S0272263102002097>
- 25 Gettys, S., Bayona, P. ir Rodriguez, R. 2018. From a Usage-Based Model to Usage-Based Instruction: Testing the theory. *International Journal of Education and Human Developments*, 4(2), pp. 50-71.
- 26 Gor, K. ir Vdovina, T. 2010. Frequency, Regularity, and Input in Second Language Processing of Russian Verb Inflection. *The Slavic and East European Journal*, 54 (1), pp. 7-31.
- 27 Graham, C. R., Lonsdale, D. W., Kennington, C. R., Johnson, A. ir McGhee, J. 2008. Elicited Imitation as an Oral Proficiency Measure with ASR Scoring. *Proceedings of the International Conference on Language resources and Evaluation*, pp. 1604-1610.
- 28 Haspelmath, M., 2001. Non-canonical marking of core arguments in European languages. *Non-canonical Marking of Subjects and Objects*. In the series *Typological Studies in Language* 46, (eds.) Dixon, R. M. W., Aikhenvald, A. Y. ir Onishi, M. Amsterdam: Benjamins, pp. 53-84. <https://doi.org/10.1075/tsl.46.04has>
- 29 Hoffman, T. ir Trousdale G. 2013. *Construction Grammar: Introduction*. The Oxford Handbook of Construction Grammar, (eds.) Hoffman, T. ir Trousdale G. Oxford and New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195396683.013.0001>
- 30 Holvoet, A. 2009. *Bendrosios sintaksės pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- 31 Hsieh, A. F. ir Lee, M-K. 2014. The Evolution of Elicited Imitation: Syntactic Priming Comprehension and Production Task. In: *Applied Linguistics*, 35, pp. 595-600. <https://doi.org/10.1093/applin/amu036>
- 32 Judžentis, A. 2012. *Lietuvių kalbos gramatinės kategorijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- 33 Langacker, R. W. 1988. A Usage-Based Model. In: *Topics in Cognitive Linguistics. Series (IV): Current Issues in Linguistic Theory*, 50, (ed.) Rudzka-Ostyn, B. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 127-161.
- 34 Langacker, R. W. 2009. *Constructions and constructional meaning*. New directions in cognitive linguistics, (eds.) Evans, V., Pourcel, S. Amsterdam: John Benjamins, pp. 225-267. <https://doi.org/10.1075/hcp.24.17lan>
- 35 Ramonienė, M., Brazauskienė, J., Burneikaitė, N., Daugmaudytė, J., Kontutytė, E. ir Pribušauskaitė, J. 2012. *Lingvodidaktikos terminų žodynas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- 36 Martinez, R. ir Murphy, V. A. 2011. Effect of Frequency and Idiomaticity on Second Language Reading Comprehension. In: *TESOL QUARTERLY*, 45(2), pp. 267-290. <https://doi.org/10.5054/tq.2011.247708>
- 37 Mellow, J. D. 2006. The emergence of second language syntax: A case study of the acquisition of relative clauses. *Applied Linguistics*, 27, pp. 645-670. <https://doi.org/10.1093/applin/aml031>
- 38 Mertins, B. 2016. The use of experimental methods in linguistic research: advantages, problems and possible pitfalls. *Slavic languages in Psycholinguistics. Chances and Challenges for Empirical and Experimental Research*, (eds.) Anstatt, T., Clasmeier, C., A. Gattnar. Tübingen: Narr Francke Attempto, pp. 15-33.

- 39 Onishi, M. 2001. Non-canonically marked subjects and objects: Parameters and properties. In: *Non-canonical Marking of Subjects and Objects*. Typological Studies in Language 46, (eds.) Dixon, R. M. W., Aikhenvald, A. Y. ir Onishi, M. Amsterdam: Benjamins, pp. 1-52. <https://doi.org/10.1075/tsl.46.03oni>
- 40 Phakiti, A. 2014. *Experimental Research Methods in Language Learning*. London, New York: Bloomsbury.
- 41 Ramonienė, M., Pribušauskaitė J. 2019. *Praktinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: "Baltų lankų" vadovėliai.
- 42 R Core Team, 2013. *R: A language and environment for statistical computing*. Vienna, Austria: R Foundation for Statistical Computing. <http://www.R-project.org>
- 43 Rimkutė, E. 2006. Dabartinės lietuvių kalbos gramatinių formų vartoseną morfologiškai anotuotame tekстыne. *Lituanistica*, 2(66), pp. 34-55.
- 44 Rott, S. 1999. The Effect of Exposure Frequency on Intermediate Language Learners' Incidental Vocabulary Acquisition and Retention Through Reading. *Studies in Second Language Acquisition* 21, pp. 589-619. <https://doi.org/10.1017/S0272263199004039>
- 45 Salienė V. ir Vilkienė L. 2006. Lietuvių kalba, gimtoji ir valstybinė: situacijos analizė. *Žmogus ir žodis: svetimosios kalbos*, 8(3). Vilnius: VPU leidykla, pp. 74-80.
- 46 Savickienė, I. 2001. Linksnivimo paradigmų formavimasis vaikų kalboje. *Lituanistica*, 3(47), pp. 58-69.
- 47 Saville-Troike, M. 2012. *Introducing Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511888830>
- 48 Schimke, S. 2011. Variable Verb Placement in Second-Language German and French: Evidence From Production and Elicited Imitation of Finite and Nonfinite Negated Sentences. *Applied Psycholinguistics*, 32, pp. 635-685. <https://doi.org/10.1017/S0142716411000014>
- 49 Suzuki, T. ir Sunada, M. 2016. *Automatization in Second Language Sentence Processing: Relationship Between Elicited Imitation and Maze Tasks*. Bilingualism: Language and Cognition. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/S1366728916000857>
- 50 Tomasello, M. 2005. *Constructing a Language. A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- 51 Utkā, A. 2009. Dažninis rašytinės lietuvių kalbos žodynas 1 milijono žodžių morfologiškai anotuoto tekстыno pagrindu. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- 52 Vilkienė L., 2006. Lietuvių kalba - gimtoji ir negimtoji mokykloje. Ar galima suvienodėti? *Kalbotyra*, 56(3), 156-163.
- 53 Vilkienė L., 2007. Kelios mintys apie gimtakalbių ir negimtakalbių rašymo gebėjimų kokybę. *Kalbų mokymas ir mokymasis daugiakultūriėje ir daugiakalbėje Europoje*. Vilnius: VU leidykla, pp. 226-235.
- 54 Vilkienė, L. 2019. Gimtakalbių ir negimtakalbių mokinių lietuvių kalbos kokybė. *Pedagogika*, 135 (3), 102-121. <https://doi.org/10.15823/p.2019.135.6>
- 55 Vilkienė, L., Vilkaitė-Lozdienė, L. ir Bružaitė-Liseckienė, J. 2019. Lietuvių kalba Vilniaus lietuviškose, lenkiškose ir rusiškose gimnazijose: mokėjimo kokybė, kalbinės nuostatos ir motyvacija. *Mokslinė studija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- 56 Vinther, Th. 2002. Elicited imitation: a brief overview. *International Journal of Applied Linguistics*, 12(1), pp. 54-73. <https://doi.org/10.1111/1473-4192.00024>
- 57 Whitford, V. ir Titone, D. 2012. Second-language experience modulates firststand second-language word frequency effects: Evidence from eye movement measures of natural paragraph reading. *Psychonomic Bulletin & Review*, 19, pp. 73-80. <https://doi.org/10.3758/s13423-011-0179-5>
- 58 Wiemer, B. ir Bjarnadóttir, V., 2014. On the non-canonical marking of the highest-ranking argument. *Valency, Argument Realization and Grammatical Relations in Baltic 1*, (eds.) Holvoet, A., Nau, N. John Benjamins Publishing Company, pp. 301-361. <https://doi.org/10.1075/vargreb.1.08wie>
- 59 Wulff, S. ir Ellis, N. 2018. Usage-based approaches to second language acquisition. *Bilingualism theory and research: the state of the science*, (eds.) Miller, D. N.; Bayram, F.; Denhovska, J. R., Serratrice, L. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, pp. 37-56. <https://doi.org/10.1075/sibil.54.03wul>

Summary

Justina Bružaitė-Liseckienė. The Role of Frequency in Lithuanian Object Marking: A Case of Pupils Attending Russian High Schools

This paper investigates the role of frequency in object marking in Lithuanian as L2. 28 “verb + object” constructions with 4 types of case government were tested. The data were collected in 4 high schools in Vilnius where the language of instruction is Russian. In total, 78 pupils (16–18 years old) participated in the study. With reference to the Usage-Based Theory of Language Acquisition (Tomasello, 2005; Bybee, 2008), this paper aims to answer the question if frequency of verbs and grammatical cases in “verb + object” constructions affect how correctly young Russian speakers mark the object in Lithuanian as L2. The study was based on a written form of Elicited Oral Imitation Test (Erlam, 2006). The data were analysed with R (R Core Team, 2013). A one-sample t test revealed that the object marking in constructions with frequent verbs was significantly more correct than object marking in constructions with infrequent verbs. The analysis also shows that participants of the study performed better while providing constructions with verbs governing grammatical cases that are more used in Lithuanian than less frequent cases. A relatively small group of participants and a single experimental task limit the results of the study.

Apie autorę

Justina Bružaitė-Liseckienė

Doktorantė ir jaunesnioji asistentė, Vilniaus universitetas

Mokslinių tyrimų sritys

Svetimųjų kalbų įsisavinimas, psicholingvistika, kalbų testavimas

Adresas

Universiteto g. 5, LT- 01122 Vilnius, Lietuva

El. paštas

justina.bruzaiteliseckiene@flf.vu.lt